

RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 54 (15).**

1921. a.

Sisu: 1. Riigi 1921 a. eelarwe II lug. (kohtuministeerium). — Järgmise koosoleku aja määramine.

Riigikogu koosolek 23. juulil 1921. a. kell 10 hommikul Toom- pea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 68 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäri kohal sekretäär **A. Tupits**.

Walitsuse lauas istuvad: sõjaminister **J. Soots**, välisminister **A. Piip**, kohtuminister **J. Reichman**.

Koosolek algab kell 10,15 min.

Juhataja **K. Wirma**: Awan Riigikogu koosoleku. Väljaspool järjekorda on sõna sõjaministril kindral Sootsil.

1. Riigi 1921. a. Sõjaminister eelarwe II lug. **J. Soots**: Eile, kohtuministeeriumi eelarwe arutamisel puudutas herra Palwadre kahte küsimust, mis sõjaministeeriumi kohta käisid. Tema küsis, kas praegusel sõjaseaduse makswuse ajal siseminister, kui kindralkuberner, ja sõjaminister, kui sõjawäeringkonna-ülem, oma tegewuseks Eesti wabariigi territooriumi oma wahel ära on jaganud. Teine küsimus oli see, et herra Palwadre olewat lugenud, et sõjaminister sagedasti ka tsiwiilisikuid sõjakohtu alla andwat, küsib, mis õigusega sõjaminister seda teeb. Kui küsimine oleks harilikus kodukorras ettenähtud korras ette pandud, siis oleks mina selle peale wõinud põhjalikumalt wastata. Seda ei ole tehtud, sellepärast wõin ainult lühidalt wastata.

Esimese küsimise kohta — kas Eesti wabariigi territoorium on jagatud — wõin ütelda, et läbirääkimistel on leitud, et iseäralist jagamist tarwis ei ole, et sõjaministril on küllalt sellest territooriumist, mis ka rahuajal tema alla käib, s. o. kasarmud jne. Muud iseäralist territooriumi temale tarwis ei ole. Mis teise küsimisesse puutub, siis on kahju, et herra Palwadre ei ole lugenud sõjaseadusi, siis ei oleks tal tarwis olnud sarnaseid küsimisi ette panna. Sellegipärast wõiks ma wastata

täpisealt, kui teaks, missuguseid konkreetseid juhtumisi herra Palwadre mõtleb, sest põhjused wõiwad olla väga mitmesugused. On ju teada, et kohtu alla andmiseks on tähtis andmise aeg, moment. Sõjaajal käis ju terve Eesti wabariigi territoorium sõjawõimude alla. Kui kuritegu sel ajal sündis, ja on antud sel ajal sõjaringkonna-kohtu uurija kätte, siis peab ta automaatselt minema sõjaringkonna-kohtu alla. Sõjaministeeriumil ei jää muud teha, kui wana endiste kuritegude eest kohtu alla andmist kinnitada. Ka rahuajal on mõnesugusel juhtumisel õigus anda tsiwiilisikuid sõjakohtu alla; näituseks siis, kui tsiwiilisik kuritöö ühes sõjawäelastega on teinud, näituseks, kui ta ühes sõjawäe kirjutajatega annab kellegile keelatud teateid wälja. Sel juhtumisel läheb tema ühes sõjawäelasega sõjakohtu alla. Ma ei tea, missugust juhtumist herra Palwadre mõtleb, aga üleüldse on seaduse normide järele sõjaministril õigus mitte üksi praegusel ajal, waid ka täitsa rahuajal mõnel juhtumisel tsiwiilisikuid sõjawäekohtu alla anda. See oleks nii põhimõttelikult. Kui tahetakse arutada mõnda konkreetset juhtumist, siis palun seda sisse anda selles korras, kuidas harilikult küsimistega esinetakse.

A. Rei (sd.): Austatud rahwasaadikud! Siin on küllalt räägitud wäärnähustest ja puudustest, mis kohtute tegewuse ja õigusemõistmise juures märgata on. Ma ei taha siin faktisid ega tõendusi ette tooma hakata, ma arwan aga, et fakt on see, mida ka kõik erakonnad konstateerinud on, et kohtumõistmine wilts on. Ma ei taha selles asjas etteheiteid teha praegusele kohtuministrile sellepärast, et see kohtute seisukord oli juba enne praeguse kohtuministri ametisse astumist halb, ja temalt ei wõi nõuda, et ta poole aasta jooksul oleks suutnud seda põhjalikult parandada. Samuti tean ma ka, missuguseid üleüldiseid wabandusi on ette toodud; tean neid raskusi, mis meie riigi asutamise juures on olnud, tean, et osawaid kohtunikka on wähe. Kuid ometi ühte etteheidet ei saa ma kohtuministeeriumile te-

gemata jätta. See on see, et tema tegevuse juures ei ole märgata aktiivsust, energiat ja arusaamist sellest, et seisukord on tõesti kriitiline, on niisugune, et hädakella oleks waja lüüa. Wähemalt väljastpidi ei näi kohtuministeerium seda märkawat. Ta näib leppimat puudustega, just nagu oleks paratamata nähtuseks see, et wangimajad on üleni täis. Ometi rääkisid meie rahwaesitajad, kes olid eelarwekomisjonis sellest palju; tuldi isegi niisuguste ettepanekutega, nagu rkl. Kaarna, et tehku kohtuministeerium kas wõi kohtumõistmise talgud — wõiks juriste ajuti seltki kokku kutsuda, et wangimajasid tühendada, kus inimesed kuude ja aastate kaupa istuwad. Selle eest ei tihka ma kohtuministeeriumile mingisuguseid etteheiteid teha, kuid selle eest, et kohtuministeerium mitte midagi ette ei wõta, teen ma etteheiteid täie õigusega. Praegune kohtuministeeriumi eelarwe peaks olema kohtuministeeriumile tõukeks, et ta midagi ette wõtaks. Kui on rahapuudus, siis tuldadu rahwaesituse juure ja nõutagu raha, nõutagu krediitid, et kohtunikkuude, kohtuuriijate arwu suurendada, sest lõpuks see kokkuhoidmine kohtuministeeriumi kullul on minu arust wäga ebaratsionaalne, mis üleüldse mitte kokkuhoidmine ei ole waid raiskamine, sest selle tagajärjel, kui meil wähe ametnikka ja kohtuuriijaid on, peame meie suurema hulga wangisid kinni pidama, ja ma arwan, et wiimased söowad rohkem ja lähewad sellega riigile rohkem maksma, kui mõnesaja uue kohtuniku ametisse panemine. Meil praegu istuwad eeluurimise all umbes 2.000 wangi ja kui meie suurema arwu ametnikkude abil ökonomiat teeksimis tuhande wangi peale, — ühe wangi toitmine läheb meil aastas maksma umbes 33.000, — siis oleksime sellega 33 miljoni wõitnud. Selle rahaga wõime meie vähemalt 100 kohtuuriijat, kui mitte rohkem, ametisse palgata. Meil on ikka räägitud, et ametnikud kohtu alal töötawad wäga kehwide palkadega, ja seda seisukorda ei pea meie mitte kannatama, ega laskma minna neid, kes kohtualalt ära minna tahawad. See ei ole jälle minu arwates õige ökonomia, kui siin kokku hoida tahetakse; on kohtunikkuude palgad wäiksed, siis tuleb neid suurendada ja ma arwan, et kasulik on headele kohtunikkuudele rohkem maksta, kui halbadele vähem, ja lõpuks tuleb see ikka riigile odawam välja. Kohtunikkuude palgad on kõikides riikides ikka suuremad olnud ja peawad seda ka olema, sest kohtuniku seisu-

kord olgu niisugune, et ta tõesti materjaalselt kindlustud peab olema ja tal kõrwalteenistust otsida ei tuleks. Kohtuniku palk peab täiesti iseseiswat äraelamist wõimaldama kõigele perele, ja sellepärast peab kohtuministeerium kõige lähemal ajal esinema ettepanekuga kohtuametnikkude palkade tuntawalt tõstmiseks, ja mina arwan, et meie rahwasaadikutel küllalt on arusaamist, et nad selle ettepaneku wastu wõtawad.

Oleks weel palju üksikuid soowiawaldusi kohtuministeeriumi alal ette tuua, kuid mina arwan, et siin ei ole koht üksikasjades soowiawaldusi teha, aga mõnda tähtsamat asja tahaksin ma siiski nimetada.

Minu äranägemise järele on meil wäga suur puudus kohtuseaduste raamatutest, mis rahwale ja kohtutegelastele kättesaadawad oleks. Oleks tingimata soowitaw, et kohtuministeerium välja annaks mõned seadused, nimelt niisugused, mis põhjalikku ümbertöötamist ei nõua. Meil on, näituseks, tsiwiil ja kriminaal kohtupidamise seaduses ka oma puudused, mis nüüd täiendada tuleksid, aga siiski wõib nende kohta ütelda, et Wene tsiwiil ja kriminaal kohtupidamise seadus oli niiwõrd ajakõrgusel, et siin põhjalikka muudatusi mitte tarwis ei ole. Just neid seaduseraamatuid on wähe olemas, ja ma kardan, et isegi kõigile kohtuasutustele ei saa neid tarwilisel määral muretseda, seda enam aga rahwale kättesaadawaks teha. Peale selle läheb ju neid raamatuid warsti meie mitmesajale õigusteaduse üliõpilasele tarwis. Praegu seisab õigusteaduse fakulteet alles 1-st ja 2-st kursusest koos, kus tsiwiil- ja kriminaalprotsessidega weel tegemist ei tehta, aga tulewal aastal läheks neid raamatuid waja.

Üks soow, mida ma ka kohtuministrile südame peale panen, on kõige pealt kohtunikkuude seisukorra parandamine, kohtunikkuude arwu suurendamine, ja krediitide andmine, kus see tarwilik. Ma loodan, et rahwaesitus nende soowidele wastu tuleb krediitide lubamise mõttes. Riigielus ja weel niisuguse noore riigi elus, kes alles oma elu sisse seab, on kõige tähtsam kohtumõistmine, ja õigusemõistmise juures ei tohiks kokkuhoidlik olla, sest lõppude lõpuks läheks wastasel korral see riigile ikkagi kallimaks maksma.

Kohtuminister **J. Reichman**: Herrad rahwasaadikud! Kohtuministeeriumi eelarwe läbiwaatamise puhul on nüüd mõndagi arwustawat nimetatud ministee-

riumi tegewuse kohta öeldud. Need puudused on suurelt osalt õige heatahtliselt ette toodud, ja ma arwan, et kuigi nad kõik wastuõetawad ei ole, ikkagi põhjalikult läbi kaaluda tulewad, ja kui kohtuministeerium leidma peaks, et nende tagajärjel midagi kätte saab, siis tahab tema kõik ära teha, mis võimalik. Nende arwustuste seas oli aga ka kaunis raskeid etteheiteid ja — ma ütlen weel rohkem — raskeid süüdistusi. Selles mõttes nimetan ma rahwasaadik Palwadre kõnet, kes, nagu ma aru sain, kõik jõu kokku wõttis, et kohtuministeeriumi tegewust maha teha. Ma pean aga ütleva, et kõik need süüdistused, mis kohtuministeeriumi pihta langesid, mitte küllalt põhjendatud pole. Kõige pealt heitis herra Palwadre kohtuministeeriumile ette, et wiimane midagi pole ära teinud selleks, et õiguslist korda riigis maksuma panna; selle juures luges ta terve rea maksmapanemata seadusi üles ja tuli lõppude lõpuks otsusele, et kui meil neid seadusi mitte maksuma pandud pole, siis on see õiguslise korra rikkumine ja täiesti kohtuministeeriumi süü. Wähemalt sain mina tema kõnest nõnda aru. Ma pean ütleva, et minul kõnealolewast asjast hoopis teine arusaamine on, kui rahwaesitajal Palwadre'l. Minu arusaamise järele on kohtuministeeriumi ülesandeks järelwalwe makswate seaduste täitmise üle ja olemasolewa õiguslise korra kaitsmine, mitte aga uute seaduste väljaandmine. Kui meil on maksmas wanad seadused, siis peab kohtuministeerium selle järele walwama, et neid igalpool täpisealt täidetaks, senni kui rahwaesitajad mitte neid ära pole muutnud, ja uusi välja annud. Mul pole praegu mitte võimalik üksikasjaliselt peatada selle seadustekogu juures, mis herra Palwadre arwates kohtuministeerium oleks pidanud maksuma panema, tähendan aga siiski, et kohtuministeerium ka selles asjas teatawat osa on etendanud, mitte et ta seaduste väljatöötamist oleks kitsendanud, aga hoopis teiselt seisukohalt. Ma tahaksin nimelt tähendada perekonnaseisu seaduse peale, mis mitte maksuma pole pandud. Ma pean ütleva, et selle seaduse maksmapanemine suuri raskusi esile kutsus. Selle seaduse maksmapanemisega on ühendatud väga palju teisi korraldusi, mis siis ka tingimata waja ellu wiia. Muuseas tähendan selle peale, et meil oleks siis tarwis ka abieluseadus välja anda ja maksuma panna, samuti ka abielulahutamise seadus, niisamuti oleks tarwis välja töötada protsess abielulahutamise jaoks tsiwiil kor-

ras, — kõik need asjad on waja enne ära korraldada, kui perekonnaseisu seadus maksuma wõiks hakata. Nende seaduste projektid on juba kohtuministeeriumi nõukogus arutusel olnud ja asi on uute projektide kokkuseadmiseni jõudnud.

Siis, siit kõnetoolilt süüdistati kohtuasutusi liig pikaldases asjaajamises. Ma ei taha kaugeltki seda ütelda, et kohtuasutused selles asjas kõik kõige paremas korras oleks, aga siiski pole pilt nii kurb, nagu siit maalitud. Öeldi nimelt, et meie wangimajad hirmus täis olla, et enam kuhugile inimesi mahutada ei ole jne. Mul on siin andmed käepärast ja ma wõin ütelda, et meil praegu wangimajades 2.755 inimest kinni istub, juunikuu andmete järele. See ei ole mitte nii hirmus suur summa, iseäranis kui meie seda wõrdleme Wene ajast päritolewate andmetega. Statistilisi andmeid selle kohta meil küll ei ole, aga umbkaudsete kalkulatsioonide järele, istus Wene walitsuse ajal Eesti piirides kinni 2.200 inimest, praegu 2.755. Meie peame siin aga arwesse wõtma seda, et Wene ajal sunnitöölised, need, kes wangiroodu ja kindlusesse mõistetud, väljaspool meie piirisid kinni olid. Kui meie selle arwu 2.200-le juure paneksime, siis näeme, et meie praegune wangide arw sugugi nii kohtawalt suur pole.

Siis tähendati weel selle peale, et 60% kõikidest kinniistujatest eeluurimise wangistuses olla. Ma ei saa hästi aru, kuidas wiisi see protsent on välja rehkendatud. Minu arwates on siin küll arusaamatusega tegemist. Meil on eeluurimise all kinni 763 inimest, ja seletamataks jääb, kuidas wiisi see 60% on 2.755-st. Igatahes on siin kohtuuriijate tegewuse arwustamise suhtes walesti rehkendatud. Asi seisab nimelt selles, et eeluurimisel kinniolewate hulka on wist arwatud ka need, kelle kohta kohtuotsus weel tehtud pole, ja ka need, kelle kohta see täide saadetud pole. Süüdistusakti äraandmisega kohtule ei ole aga inimesed enam kohtuuriijate järele kinni, waid kohtute järele ja seda ei wõi kohtuuriijate süüks arwata. (J. Piiskar (is.): kohalt: No millest siis Teie weel aru ei saa?) Siis on selle 60% juure arwatud nähtawasti ka need, keda politsei mitmesuguste korratuste tõttu tänapäeval kinni pidanud ja teised nüüsgused juhtumised. Nõnda, et kui meie kõik need maha arwame eeluurimisel kinniolewatest, siis näeme, et eeluurimisel kohtuuriijate järele sugugi nii suur protsent kinni ei istu, kui siin ette toodud. Et

inimesed eeluurimise wangimajades kaua kinni istuvad, arwatakse kohtuuriijate süüks, aga mina arwan, et see ei olene mitte üksi kohtuuriijaist, sest asjade ajamiseks kulub teataw aeg ära ja kui meil siin ülekaal nende pool on, kes, nõnda ütelda, kohtuotsuse järele istuvad, siis wõiks seda sellega seletada, et meie wabariik wõrdlemisi väga noor on ja pikaajalisi wangisid ei ole jõutud koguda. Mina arwan, et meie asja seisukorrast kaunis õige pildi saame, kui wõrdleme neid arwusid, mis käiwad kohtuasjade sissetulmise kohta ja nende asjade kohta, mis kohtutes juba läbi on wõtetud ja siis näeme, kui palju meil iga aasta kohtutes asju üle jääb, ja kas meil kohtutegewus edeneb wõi läheb tagasi. Andmeid on siin õige palju, aga ma arwan, et mul ei pruugi Riigikogu liikmeid kõigi nende ettelugemisega koorjata, ma tahaks ainult üleüldised kokkuvõtted ette kanda. 1918. aastal läks üle otsustamata asju 1919. aasta asjade hulka 2.631 asja — ma räägin siin kõikidest tsiviil- kriminaal- ja administratiiv-asjadest. Aasta jooksul tuli juure 83.943; nendest sai otsustatud 72.822. Nagu näete on wahe kohtusse sissetulnud ja kohtus läbiwaadatud asjade wahel õige tuntawalt suur. 1920. a. on kohtutele sisse tulnud 72.980 asja; neist on otsustatud 69.755 asja, nõnda et siin see wahe sissetulnud ja otsustatud asjade wahel juba wäiksem on. Kui meie nüüd edasi läheme praeguse aasta juure, — see ei ole küll weel lõppenud, kindlaid arwusid weel ei tea, — siiski näeme, et ka siin otsustamata asjade arw aasta lõpul wõiks wäheneda. Siamaani on tänawu kohtutele sisse tulnud 19.254 asja ja ära on otsustatud 16.230. Minu arwamise järele ei paku need andmed meie kohtutegewusest mitte väga kurba pilti ja lasewad loota, et asi aegamööda paraneb. Kui aga seda tahetakse öelda, et praegune kohtuministeerium selles süüdi on, et juba 1918. aastast teatud hulk asju tagawaraks jäi ja neid wõrdlemisi palju on, siis ei saa ma seda süüdistust mitte enda kohta wõtta. Siis asjade liikumise kohta. Siin puudutati küsimust, mis mõtleb kohtuministeerium teha, et nendele asjadele kiiremat käiku anda. Mina isiklikult leian ka, et asjaajamist tuleb kiirendada, aga siiski pean üttelema, et ma soowiawaldusi, mis ette on toodud, mitte otstarbekohasteks ei pea. Räägiti juristide mobilisatsioonist, siis erakorralistest summadest erakorraliste juristide ametisse panemiseks jne. No

mina nüüd rehkendan nii, et sunduslikult wõib küll inimest sundida mõnda välis-tööd ära tegema, aga inimest sundida õigust mõistma, on kaunis raske ülesanne. Mis erakorraliste kohtunikkude ametissepanemisse puutub, siis pean tähendama, et meil teist kohtadest, mis koosseisudes ette on nähtud, väga mitmed tühjad on ja sellest wõib järeldada, et meil inimesi ei ole, kes tahakeid kohtuniku ametisse astuda. Siin näitas herra Rei väga õieti, et kohtunikkude palka tuleks suurendada, kuid ma pean üttelema, et kohtuministeerium selles asjas midagi ära teha ei wõi. See on rahwasaadikutel teada, missugused ettepanekud kohtuministeerium selles asjas on teinud, missuguse seisukoha walitsus ja lõpuks Riigikogu eelarwekommissjon on wõtnud. Mina isiklikult seda seisukohta ei arwusta, arwan, et kohtunikkude palgasuurendamist tõesti õigustatuks peetakse, aga riigi rahaline seisukord wahest ei luba mitte täiel mõõdul sellele asjale wastu tulla.

Mis wangimajadesse puutub, siis arwustati... Ah so, wabandage, küsimus oli, et mis mõtleb kohtuministeerium selle heaks teha, et asjaajamist kohtutes kiirendada. Ainuke abinõu praegu oleks see, et kohtutes niisugust korraldust luua, et töowiljakus tõuseks. Minu arusaamise järele wõiks töowiljakust tõsta sel teel, et meie selle kohtute organiseerimise seaduse, mis wabariigi ajutise walitsuse poolt maksma sai pandud, muudame, ja nimelt nii, et ajutiselt endise korra juure tagasi pöörame. Kui ringkonnakohtu asjad rahukohtu ja rahukogu omadest lahus saaksid aetud; ma arwan, see mõjuks asjakäigu kiirustamiseks väga palju kaasa. Nagu te teate, wõtawad nüüd ringkonnakohtute asjaajamisest ka rahukohtunikud osa, kes mitte kõik linnas ei ela, waid ka maal ja sellest tuleb siis alaline liikumine — maalt linna ja linnast maale. Linnas tuleb istuda, et aktisid läbi lugeda, otsuseid kirjutada jne., ja see kõik wõtab aega ning asjaajamine jääb ripakile ka kohtade peal. Ma ei tahaks kõigi kohtute lahutamise motiivide juures väga pikalt peatada, waid tahaks ainult Riigikogule teatada, et kohtute lahutamise kawatus meil praegu teoksil on. Aga et sellele lahutusele palju wastu räägitakse, siis peab õige põhjalikult järele kaaluma, kuidas asja korraldada.

Siis lähen ma üle wangimajade juure, mis asjas kohtuministeeriumile õige suuri etteheiteid tehti. Üteldi muuseas, et wangimajades wanast ajast weel kuulmata ja

nagemata kord walitseb. Ma pean jällegi ütlemata, et wangimajades mitte kõige parem kord ei walitse ja et nad mitte kõige paremas korras ei ole, kuid kus meil siis kõige parem kord ülepea on? Meie wabariigi loomise juures on asju, mida sagedasti õige wähese jõuga ja kiirelt peab ajama. Et wangimajad mitte korras ei ole, tuleb minu arwates osalt sellest, et meil kõiki neid asutusi ei ole, kuhu kõiki neid inimesi, kes kohtu poolt trahwitud saawad, mahutada. Teil on väga hästi teada, et meil ei ole niisuguseid asutusi, nagu sunnitöö asutused, wangiroodud, meil ei ole kindlusi, asumaid jne., ja kõiki karistuse alla mõistetuid tuleb olemasolewates wangimajades kinni pidada. On öeldud, et miks ei saa meie wangimajad ümber ehitatud seadusenõuete kohaselt jne. Ma pean ütlemata, et siin on väga palju räägitud sellest, et see wana Wene nuhtlusseadus mitte ei kõlba ja et tuleks kuidagi uut nuhtlusseadust maksuma panna. Ma pean kõige pealt ütlemata seda, et ma ka uue nuhtlusseaduse poolt olen, kuid arwan, et kui uus nuhtlusseadus maksuma panna praegu, et siis ka selle järele leidub sarnaseid karistusi, mida mitte teostada ei saa, nagu sunnitööle saatmine jne. Kui meie selle seaduse sel kujul maksuma paneksime, tuleks tema lähemal ajal jälle muuta. Kui meie aga wangimajasid ehitama hakkaks wana süsteemi järele, siis wõib olla tulewal aastal tuleksid nad jällegi ümber ehitada. See wangimajade ehitamine ja ümberehitamine ripub sellest ära, missuguse karistuse süsteemi juure meie tuleme ja missugune nuhtluse süsteem uues nuhtlusseaduses saab wastu wõetud ja maksuma pandud ja siis, wõib olla, alles nõnda ütelda süstemaatilise wangimajade ümberehitamise juure asuda.

Siis on weel üks walus küsimus, milles kohtuministeeriumile etteheiteid tehti. See on nimelt Harku kolonii küsimus. Ma pean tähendama, et ka siin herra Palwadre üleüldiselt seda asja nii arutas, et seal on midagi hirmsat, midagi wäljakannatamatut, aga mis seal õieti nii hirmus ja wäljakannatamata on, seda pole mitte ette toodud. Ma pean tähendama, et mulle väga palju teada on faktisid, mis mulle selle kohta ette on toodud, ja et nende faktide hulgas õige palju seda leidub, mida minu arwamise järele seal mitte ei peaks olema. Herra Martna, ma toon ühe näituse. Minu juure tuli keegi ja ütles, et waadake, missugune kord seal maksab, et kaswandikud magawad seal katkiste tekkidega. See on

õigus, et seal katkiseid tekkisid on, aga ma pean ütlemata, et ka mu oma lapsed magawad katkiste tekkidega. See wõib olla ei ole mitte väga soowitaw, kuid mina isiklikult ei wõi mitte ütelda, et see iseenesest nii hirmus korras on. Siis öeldi weel, et seal ei ole laudlinasid, kuid ma arwan, et ka palju töölisi laudlinade peal ei söö. Siis öeldi, et seal on suured ruumid ja inimesed kõik on üheskoos jne. See on õige — ruumid wõiksid wäiksemad olla, kuid tuleks meeles pidada, et ei ole mitte wõimalik korraga kõike ümber ehitada vähema aja jooksul. On ka tõsisemaid asju, mis mulle on ette toodud, kuid ma arwan siiski, et need terawad süüdistused mitte põhjendatud ei ole. Kord tuli keegi minu juure, sellepärast et üks niisugune kuulmata lugu on juhtunud, et üks kolonii kaswandikkudest on ära surnud ja surnukeha oli wäljakäigukohta pandud. See on muidugi wäliselt kaunis wastuwõtmata asi, aga ma pean tähendama, et see wäljakäigukohta panemine nii väga hirmus ei olnud. Asjalugu seisab nimelt selles, et see wäljakäigukoht tõsisest mõttes mitte seda ei olnud, sellepärast et selle ees oli suur ruum, kus pesunõud seisawad jne. ja sinna wõis pandud saada ka surnukeha. Mulle isiklikult ei näi see asi mitte nii hull olewat, sest kuhu pidi ta siis ikka pandama. Wõib olla oleks seal ehk parem koht leitud, kas kuhugile kuuri ehk mujale, mida otstarbekohasem oleks olnud selleks ära kasutada, kui seda ruumi, kus poisid pesemas käiwad. Aga minu arwates on see jällegi niisugune asi, millest mingisugust suurt süüdi ei leidu. On räägitud palju sellest, et koloniis peksetawat ja piinawat jne. Need on juba õige tõsised asjad. Ma olen katsunud selgusele jõuda, kuidas selle peksmise ja piinamisega lugu on, kuid kõik need andmed, mis piinamisest räägiwad, ei luba mingisugusele selgusele jõuda, kes seal õigust räägib, ehk kellel seal ülekohus on, sest keegi ei ole mulle ütelnud, keda seal on piinatud, kuidas on piinatud ja mil ajal on piinatud, nii et neist kaebtustest midagi wälja selgitada ei saa. Mina soowiks, et selle kohta faktid ette toodaks ja tõsiselt ära tähendataks, keda on seal piinatud ja kuidas piinatud, et oleks wõimalust otsusele saada, kui palju neist süüdistustest põhjendatud on ja kui palju põhjendamata. Ma wõin ainult üleüldiselt tähendada, et mina mitte seda Harku kolonii korda ei kiida ja et seal korraldust teha tuleb koha peal. Asi on nimelt see, et väga suurt süüdi antakse

kolonii direktorile. Nüüd on see direktor ka ametist lahkunud ja tema asemele otsitakse uut, kes tema ülesandeid paremini wõiks täita, kui see endine. Siis arwan mina, et väga suurt süüdi tuleb leida kolonii põhikirjast. See tuleks nüüd läbi waadata ja uuesti kokku seada, aga seda ei saa ju ühe ööga teha, sellepärast et kui uut seadust tahetakse maksuma panna, siis tuleb ikka selle peale mõelda, et selle seaduse saatus mitte samasugune ei saaks olema, kui wanal. Nüüd on kohtuministeeriumi nõunik Saarman spetsiell selle töö kallale asunud ja on oma peale wõtnud läbi waadata põhikirja ja korraldusi, mis wäljamaa riikides sarnastes asutustes maksmas on. Kui see töö walmis saab, siis wõib uut põhikirja kokku seada lootuses, et ta rohkem saab püsiw olema, kui praegu maksew põhikiri.

Juhataja K. Wirma: Sõna on rkl. P. Abramson'il. (P. Abramson'i (is.) kõne on parandamata kujul käesolewa protokollil algüleskirjutuses lhk. 14—29).

J. Piiskar (is.): Minu ülesandeks on puudutada kohtuministeeriumi eelarwe juures ainult kaht küsimust, see on wangimajade küsimus ja Harku kolonii. Herra kohtuminister tähendas muuseas oma kõnes, et meie wangimajad ei olla mitte kõigepeaemas korras, nähtawasti nad siis korras ikka ei ole. Üks kõige suurem puudus aga olewat, et meil asumaid ei olla. Selle all mõtles ta wist Wene Siberi laani, wõi kulla- ja söekaewandusi, kuhu hulka wiisi sunnitöölisi saadeti. Oleks kohtuminister sagedamini Riigikogu istumistel käinud, siis oleks ta kuulnud, et üks Riigikogu liigetest, nimelt Karl Ast, soowitas selleks tarwitada Kihnu saart. Kui ministrile tõesti tarwis on mingisuguseid asumaid wangide wäljasaatmiseks, siis wõiks ta ju selle wõi mõne teise saare küsimust läbi arutada. Muidu aga peab ütleva, et meie wangimajad, nagu eelarwekommissjoni koosolekul muuseas herra Strandman tähendas, ei ole ersats wangimajadki, nad on niisugused asutused, mida näituseks ühelegi wäljamaalasele ei julgeks näidata. Sedasama tõendas ka wangimajade peawalitsuse ülem oma seletuses, kõneledes sellest, kuidas remonditööd äärmiselt korraldult ja aeglaselt edenewad, kuidas suuremal osal wangikambritest iga-sugune mööbel puudub ja wangid põrandal magawad, kuna isegi magamiskotte ei ole. Toit on neil väga wilets ja isegi seda

normi, mis neile määratud on, nad kätte ei saada, waid supi asemel olla mingisugune ersats supp. Supikatlale, mille sisu hulgale inimestele määratud, walatakse lihtsalt wett peale, sest, et katel wäike on ja suppi kõigi jaoks ei jätku.

Kõige selle olukorra tagajärg on, et wangide hulgas suur protsent haigeid, nende seas ka tiisikushaigeid, ja nende hulgast suur protsent ära sureb. See on paratamata tagajärg sellest olukorrast, milles wangid elawad. Seda silmas pidades, et suurem hulk wangistatud, wõib olla karistuse alla ei kuulugi, waid eeluurimisel on, seda ei salganud herra ministri, et eeluurimise all kinnipeetawate hulk 60% ulatab, muutub see asi weel traagilisemaks. Juba Peeter Suure ja peale seda, Katarina ajal, oli Wenemaal selge, et ei tule karistada inimest, kelle kohta teada ei ole, kas ta süüdi on, wõi mitte. Kinnihoidmise abinõud on meie wangimajad, mis walitsewa korra juures saanud karistusabinõuks kõige äärmisemal ja terawamal kujul, mida ohtralt tarwitakse täiesti süüdate inimeste wastu. Isegi, siis, kui seal oleks karistuse alla mõistetud inimesed, tuleks küsida, kui otstarbekohane on inimesi karistada ja trahwida piinamise teel, mis terwisliselt häwitawaks wõib saada. Niisugused olud on meil tõepoolest olemas. Kuid kõige imelikum on selle juures see, et wangimajade peawalitsus ise nähtawasti olukorraga rahul on, ta räägib mingisuguste töökodade sisseseadmisest, kuhu muretsetakse wastawad tööriistad, et siis sealsamas wangimajadele mööblit valmistama hakata. Kuid millal sellest asja saab, kas aasta 5 wõi 10 pärast, selle kohta ei wõi ju midagi kindlat ütelda. Sarnastes oludes on wangimajad praegu, ja kuigi herra kohtuminister teadis, et seda küsimust juba on käsitatud, siiski ei pidanud ta tarwiliseks selle peale wastata, nii et praegugi lahendamata on küsimus, mis on kohtuministeerium teinud ja mis ta kawatseb teha wangimajade olude parandamiseks.

Teine küsimus, mida herra minister siin ka nii väga ülevalt alla puudutas, on kurbkuulsa Harku kolonii küsimus. Herra kohtuminister ütles muuseas, et seal midagi hirmsat ei olla, olla ainult umbkaudsed jutud, mis väga wähe põhjendatud ja mille peale rajades mingisugust selgitamist ega uurimist ette wõtta ei saa. Kohtuminister puudutas üksikuid nähtusi ja jõudis wiimaks otsusele, et asi iseenesest sugugi nii halb ei ole, et kõik need

kaebed, — ta rõhutas seda just eriti, — umbkaudsed olla, oldagu otsekohene ja tul-dagu otsekoheste süüdistustega, siis võida asja parandamiseks korraldusi ette võtta. Sama seisukohta rõhutas ka wangimajade peawalitsuse ülem, kes otsekohe ütles, et Harku kolonias kõik tehtud, mis waja, on rewisjon toime pandud ja leitud, et kõik on korras; ta olla isegi seal käinud ja ei ole midagi wäärnähtuslikku leidnud; ka kohtuminister olla seal käinud, ja lõppude lõpuks olla siis nõnda kõik kõige paremas korras. Need andmed toodi komisjonis ette, kus nende „sekelduste“ põhjusteks öeldi olewat intriigid ühelt poolt kaswatajate ja teiselt poolt asutuse walitsejate — kohtuministeeriumi esitajate wahel. Püüti seda näidata, kuidas selles asutuses kaks ministeeriumi wõimu pärast wõistlewad, nimelt haridusministeerium ja kohtuministeerium ja tema, kohtuminister, wõtnud abinõud tarwitusele, et sarnane olukord likwideeritaks. Sellega arwatakse siis asi korras olewat. Kes aga küsimust lähemalt tunneb, see teab, et asi sugugi nii lihtne ei ole. Sellest kaswatus-parandusmajast, mil-lena on mõeldud Harku kolonii põhikirja järele, on saanud mitte ainult wangiasutus, waid mingisugune piinamisasutus, ja just see, et wastawad wõimud, kohtuminister ja wangimajade peawalitsuse ülem, leiawad, et asi kõigiti korras, sunnib mind asja juures peatama. Et aga jälle ei tul-daks tõendama, et minu poolt ettetoodawad põhjendused oleks mingisugused agiteeriwad umbkaudsed kuulujutud, siis ei taha ma mitte kõneleda nende andmete põhjal, mida ma saanud enam vähem kaudsel teel, waid ma tahan herrasid Riigikogu liikmeid tutvustada ainult ametlikkude andmetega, millede kohta isegi kohtuminister ütelda ei wõiks, et need „umbkaudsed“ oleks. Pean ütleva, et need ametlikud andmed wäga täpipealsed on. Sealseid wäärnähtusi on ka haridusministeerium puudutanud tänawu aasta jaanuarikuul, selle peale tähelpanu juhtides, ette tuues terve rea mitmesuguseid asjalikka andmeid. Selle põhjal seati siis kokku uurimiskomisjon, kus oli haridusministeeriumi esitaja, töö-ja hoolekandeministri abi, prokurööri abi, kolonii kuraator ja wangimajade peawa-litsuse asjaajaja. Sellega olid seal siis inimesed ka neilt aladelt, mis otsekohe koh-tuministeeriumi wõimkonda kuuluvad. Selle uurimismaterjaali on haridusminis-teerium saatnud 6. mail ametliku märgu-kirjaga otsekohe kohtuministrile, ja seal juhatakse tähelpanu selle peale, et asutu-

ses, näituseks kaswatuses suhtes, lubamata wõtteid on tarwitatud. Kaswatajad on kaswandikkude wastu toorest kehalist wä-giwalda tarwitanud, näit. on juhataja kas-wandikku käega näkku, kepiga, püssi-päraga peksnud, hirmutuseks põgenemis-katse eest püsside ette seadnud, ja kõige selle juures räägib herra kohtuminister wäga idülliliselt katkistest tekkidest, mille all ka temagi lapsed magada. Edasi rää-gitakse süüdistuses:

„Lootuses, et kaswatuselised wõtted kolonias teisenewad, kui tarwitusel olewate ebakohasuste peale mõjuwamalt näi-datakse ja tarwilikka näpunäiteid antakse, ei nõudnud haridusministeeriumi esitaja kategooriliselt mitte herra Oja lahkumist juhataja kohalt.

Nüüd on haridusministeerium aga tea-teid saanud, et wangimajade peawalitsus küsimust hoopis wastupidise wõttega lahendada katsub: selle asemel, et kolonii juhatajat hra B. Oja tema tegewuses õigele teele juhataja, on wangimajade peawalit-sus otsustanud kolonii koolijuhataja hra J. Noorkukk'e (kes ühtlasi ka kolonii juha-taja abi), õpetajaametist wabastada 15. maist s. a. arwates. Põhjenduseks on ette toodud kolonii juhataja B. Oja ja koo-lijuhataja J. Noorkukk'e wahel ettetulnud wastolud, mis tulid ette aga just sellepä-rast, et koolijuhataja ja õpetajad-kaswata-jad rahul ei olnud kolonias walitsewa eba-õige korra ja kaswatuswiisiga.

Haridusministeerium näeb wangimajade peawalitsuse sarnases teguwiisis kaldu-mist jääda kolonii asjus seal kunni wii-maste aegadeni tarwitusel olnud ebaõige kaswatuswiisi ja korralduse juure.“

Edasi juhatakse sellepeale tähelpanu, missugused ülesanded Harku koloniil põhi-kirja järele peawad olema ja awaldatakse soowi, et herra kohtuminister wastawad korraldused teeks: „Pööran Teie poole, herra kohtuminister, palwega Harku kolonii asja Teie poolt järele uurida lasta ja kui leiata otstarbekohase ja wõimaliku ole-wat korraldus teha, et

1) Harku kolonii reorganiseerimine kulude peale waatamata wõimalikult ruttu teostatakse.“

Kohtuminister ei ütelnud mitte, et seda oleks teostatud, wõi et seda isegi kawat-setakse teostada. Selle märgukirja juures on uurimiskomisjoni protokollis ära-kiri otsekohe kohtuministrile saadetud, mille tema pidi warsti peale 6. maid kätte saama.

Nüüd tahan ma rahwasaadikuid selle uurimiskomisjoni protokollis sisuga tut-

wustada, et näidata, kas need puudused on „wäiksed üksikasjad“, mida kerge käeliigutusega wõib mõõta, nagu kohtuminister seda teeb. Seda ühelt poolt, ja teiselt poolt sel põhjusel, et meil ei ole mingit põhjust arwata, et need puudused üksi Harku koloniis ette tulewad ja et teised kohtuministeeriumile alluwad asutused neist puudustest wabad oleksid; palju rohkem on põhjust arwata, et samalaadilised nähtused, mille wastu kohtuminister üksikõikne, ka teistes asutustes, eestkätt wangimajades, mille kohta äärmiselt palju kaebtusi on, ette tulewad.

Urimumise protokollis kõneldakse kõige pealt Harku koloniis koolist ja näidatakse, missuguses wiletsas seisukorras tema klassid on: harwad waheseinad, isegi wälisseinad on sarnases seisukorras, et nad soojust ei pea, küte puudub, klassides on turbad hunnikus kuiwamas, et neid kütteks tarwitada, puudub igasugune kord ja puhtus, täieline koristatus igalpool, õpeabinõud puuduvad — igatahes pilt, mis näitab, et Harku koloniis koolist, kui sarnasest, üleüldse rääkida ei wõi. Siis öeldakse edasi: „Suwiseid põllutöid ei ole mitte nii korraldatud, et õpetöö õigel ajal algada oleks wõinud. Tööõpetuse teostamiseks koolis ei ole peaaegu midagi tehtud, nii et kaswandikud koolis tööd armastades tööd tegema õppida ei saa, mis wiimane aga üks koloniis tähtsamaist ülesannetest oleks. Ka töökojad ei paranda asja, sest sinna wõetakse ainult neid, kes üle 16 a. wanad ja enam koolis ei käi. Kaswandikud, keda juba koolis tööd armastama ei ole õpetatud, ei wõi seda ka töökodades armastada, ja koloniis töökodasid ei olegi, nagu näha, nii korraldada püütud, et nendes kaswandikka mingisugusele käsitööle ja seega korralikule elule pärast koloniist lahkumist ette saaks valmistada. Ei ole, näituseks, koloniis kaswandikkude jaoks tööstuse õpetöökoda, waid on olemas puusepp, kelle tarwitada on antud puutööstuse õpetöökoda ruumid ja kellele on antud appi koloniis puutöid ära tegema mõned wanemad kaswandikud. Puutööstuse õpetoas ei osanud kaswandik hõõwliit tarwitada ja juurekutsutud puusepp ei wõinud, wõi ei tahtnud seda kaswandikule ka näidata“. — Isegi uurimiskomisjoni liigete juuresolekul, nende poolt juurekutsutud puusepp ei wõinud kaswandikule hõõwliit tarwitamist näidata! Waadake, niisuguses seisukorras on koloniis puutööõpetus ametlikkude andmete järele!

„Teised töökojad ei ole paremad. Töökodade juhatajaid, kui neid nii nimetada, on ohtralt tarwitatud koloniis toimetuste juures wäljaspool nende otsekohesid ülesandeid, mis töökodade wiljakuse peale oma eitawat mõju awaldamata ei ole jätnud.“

Selles wiletsas koolis käimist ei wõimaldata kaswandikkudele mitte alati, waid nemad käiwad koolis siis, kui neil muud tcha ei ole. Õpetajate kohta loeme edasi: „Õpetajate, kui koloniis kaswatusliste ülesannete ligemate teostajate ja koloniis teerijate ja wahtide wahelkord ei ole koloniis juhataja poolt õigel ajal wastawaile pooltele selgeks tehtud, mille tagajärjel wahtide ja teenijate poolt õpetajaile wastuhakkamisi, hoolimatust, wiisakusetust õpetajate wastu ette on tulnud.“ Selles asutuses on uus nimetus leitud: „õpetaja“ asemel wõõrakeelne sõna „pedagoog“ tarwituks wõetud ja seda weel omapäraliselt muudetud „mädakook“; ja selle nimega siis neid koloniis kutsutakse. Ja missugustes tingimistes need „mädakookid“ elawad, sellest jutustab protokoll järgmist: — „õpetajate“ — ma nende nimesid ei nimeta, ehk siin küll 2 nime on ette toodud — „korterid on puudulikud. Ühel puudub toidutagawara panipaik täiesti, teisel on see laudadest ehitatud looma lauta.“ Mõtelge, toidu hoidmiseks panipaik looma laudas! Herrad Riigikogu liikmed, ma paluksin nüüd wõrrelda herra kohtuministri seletust käesolewaga. — „Koloniis juhatusel ei ole mõjuwat korraldust tehtud, et õpetajate korteri juures inimese wäljaheiteid maja ümbruses ei leiduks“ — see on puhtuse kord! — „Esiotsa ei lubanud koloniis juhataja üle 16 a. wanuseid lapsi, kes sugugi lugeda ega kirjutada ei oskanud, päris koolis õppida. Nüüd lubab õpetajate nõudmisel. Kaswandikkude kalduwusi tööalade järele ei ole töösse ja töökodadesse määramisel tarwiliselt silmas peetud. On tarwitatud sunnitööd, waatamata ilma ja kaswandikkude kehwa kehakatte peale, kus juures tööle saates ja tööle wahtide poolt löömisi ette on tulnud. Kaswandikka on sunnitud külma ilmaga turbawagunit tühjendama palja jalu, palja peaga ja ilma mingisuguse soojema üleriideta. Pühapäewadel on käidud rabas turwast ladumas. Üleüldse on näha, et töö kaswandikkudele nii wastikuks on tehtud, et neid sagedasti ainult waljusega tööd tegema saab sundida. Peab tähendama, et koloniis juhataja öösist wahikorda küllalt hästi korraldanud ei ole, sest kaswandikud on sellega toime saanud, et nad

magamistoa ja kartseri wahelise telliskivist waheseina öösel maha lõhkunud on, kartseris wiibiwale magamispesu ja terariistu sealt kätte andes, kuna kartseris wiibiw kaswandik saadud terariistaga ahjupleki suurelt ära on rikkunud.

Magamistuba ei suuda wälimise temperatuuri mõjudele tarwiliselt wastu panna. Mitmel kaswandikul ei ole waipasid sugugi — herra kohtuminister teab ainult katkistest waipadest — „kuna paljudel õige wiletad on. Karistusosakonnas oli ühel kaswandikul tahatud warbadest magamiskoi- kul ainult kotiräbal. Kolonii juhataja seletus, et poisid põhu ahjus ära põletanud, tõendab ainult seda, et karistusosakonnas korda ei peeta, waid poissa oma pead toimetada lubatakse. Kaswandikud ise, ja nende ihu- ning woodipesu oli uurimiskommissjoni 3. webruaril koloniis wiibimisel nii koristamata, et sõnu selle kirjeldamiseks ei leidu. Mitmed kaswandikud põewad mustuse tagajärjel kärnaaigust. Seepi antakse wähe kaswandikkudel on wõimalus seep ära müüa ja peawad siis karistuseks ilma seebita olema, kunni järgmine seebiandmise päew tuleb. Taliriit kaswandikkudel weel ei ole.“ — 3. webruaril weel ei olnud taliriideid! „Klassis leidus laps, kellel isegi tema takune pluus nii näruks kantud oli, et aru ei saa kuidas ta seda selga ajada oskas. Pluusesid on kaswandikkudel ainult üks ja neid ei pestawat üleüldse mitte.“ Ajaloost olen ma kuulnud, et sel ajal kui tatarid Wenemaa pealetungimist ida poolt alustasid, siis neil oli niisugune mood, et riie pandi selga ja peeti teda seljas, kunni ta tükkideks laguneks. Nüüd oleme siis jälle õnneliku ringkäigu ära teinud ja Harku kolonii kaudu sarnase seisukorra juure tagasi jõudnud, mis näitab, et midagi ei ole uut siin päikese all ja kõik läheb wana rada edasi. „Ühel poisikesel karistusosakonnast olid jalas kodunt ligitoodud saabaste jätsed, millel ei olnud taldu all. Poiss on põgenemisel ära müünud koloniist saadud saapad, põgenemise eest karistusosakonda mõistetud ja nüüd karistatakse teda, nagu näha ka uute saabaste andmata jätmisega, kuna kolonii ladus saapaid küll.“ Põgenemiste kohta peab üttelema, et põgenemistung suur on, mis ka arusaadaw, sest kui põgeneja rongil on juhtunud olema, siis ka kõige kiirema rongi liikumise ajal pealt maha hüppab ja metsa jookseb, et aga mitte sinna tagasi sattuda.“ Need õpilased, kes põgenemise pealt kinni on wõetud, on palunud, et tehke, mis teie tahate, kas

panete meid wangimajasse wõi kuhu tahate, ärge ainult aga koloniisse tagasi saatke. See wahemärkus ei ole küll mitte protokollist, kuid ma tegin seda praegu sellepärast, et ma pärast ei tarwitseks mitte seletust juure lisada. Nüüd tulen järjega nende kuulsate wäljakäigukohtade juure, mida tarwitakse surnukambriteks; sellest, kuidas nad wõimatu seisukorras olid, on öeldud, et „wäljakäigukohtade pissuaarid olid mitmed rooja ääreni täis, istelaudade ääred määritud ja pissuaaride ümber põrandal sinna lükatud roojakuhjad. Wiimasel komisjoni koloniis wiibimise päewal oli ühe wäljakäigukoha põrandale kloorlupja wisatud, kuid selle wõi hariliku lubja waremalt tarwitamisest ei leidunud märke. Sellest jäledast ruumist saawad kaswandikud oma joogiwee. Hommikune näopesemine sünnib wäljakäigukohas nelja kunni wiie kraani juures. Ruumi köetawat ainult siis, kui kütet küllalt. Joogitoopisidki kraanide juures (wäljakäigukohas) ei olnud. Kaswandikud on sunnitud janu kustutama kraani otsast imedes. Mujal joogiweenõusid näha ei olnud. Kaswandikkude Talwiku ja Penteri surnukehad on hoitud tühjas, tarwitamata wäljakäigukohas. Lõunasöögil, 25. webruaril, puudusid paljudel kaswandikkudel lusikad. Rööbati üle kausi ääre. Haridusministeeriumi kirja põhjal olla olnud 100 kaswandiku kohta 10—11 lusikat. Juhataja seletus, et kaswandikud lusikad laiali weawad wõi ära kaotawad tõendab hea korra puudumist. Kaswandikka oli söögitoas, nagu näha rohkem, kui korraga laudade juure korralikult sööma mahub. Söök (lihaga keedetud hernesupp) oli seekord hea, kuid kaswandikud pidid liha nugade ja kahwlite puudusel kätewahel sööma. Kätepesemist enne wõi pärast sööki korraldatud ei ole, sellest siis ka kaswandikkude hoolimatus enese ja oma riiete puhuse wastu. Söögitoa põrandat pestakse üks kord nädalas, 25. webruaril olid söögilaudade wahed paksu libedaks sõtkutud wedela poriga kaetud. Kolonii welskeri seletus“ — kuulake, isegi niisugune herra on seal ametis — „et kaswandikud söögi- ruumi sulama toodud sawihunnikust sawi jalgadega laiali on kannud, ei olnud õigustatud, sest sawihunnikul leidus wäga wähe jalajälgi.“ Mistarwis sawi söögitoas peab kuiwama, kas tarwitatakse teda kookide tegemiseks wõi millegiks muuks, sellest protokoll ei räägi. „Taldrikuid ei ole, heeringad, kartulid jne. on pandud portsjoni kaupa laua peale. Söögilauad olid hal-

wasti pestud, heeringasoomuseid täis. 3. weebruaril tehti märkus, et kolonii welsker ja õpetajad leiawad, et olewast materiaalist palju paremat ja maitsewamat sööki walmistada saaks, kui seda walmistakse. On ette tulnud, et toit on mõnikord pool toores, mõnikord põhjakõrbenud olnud. On ette tulnud toiduainete warastamist kaswandikkude poolt. Niisama olla kolonii teenijad toiduaineid jne. oma loomadele ilma kolonii juhataja lubata ja teadmiseta wõtnud ja kaswandikka warastada lasknud, wiimaseid selleks paberosside ja wiinaga meelitades ja ka surwet kaswandikkude peale awaldades.

Karistusosakonnas wiibiwad paljud kaswandikud põgenemise pärast. Põgenemised ja põgenemise katsed on seletatawad, kui kolonii praegust olukorda arwesse wõtta, sest kolonii juhatus ei ole suutnud koloniid kaswandikkudele „koduks“ muuta. On selge, et kaswandikkudele kolonii juhatuse, teenijate ja wahtide poolt armastust väga wähe osaks on saanud ja et kaswandikud nende koloniisse määramises ei näe seltskonna armastawat ja langenud lastest jälle korralikka ja mitte põlatawaid riigikodanikka kaswatada tahtwat kätt, waid ümberpöördukt: seltskonnast teatawaks ajaks wäljaheitmist ja seltskonna põlgtust. Paljud kaswandikud on warem, oma wabas põlwes, wististe paremaid päewi, puhtamat elu ja rohkem õiglust tunda saanud kui koloniis, ja sellepärast ei suuda nad kolonii korra ja eluga, mis neid loomadeni alandab, leppida. Kolonii wahid on weel läinud suwel keppisid ja wiststest punutud nuute kandnud ja löömisi on wahtide poolt ette tulnud; isegi kolonii ametnikkude poolt ning ka kolonii kutselised kaswatajad ei ole suutnud oma käsa kaswandikkudesse karistawalt puutumisest ära hoida. Wahid on löönud ka näkku, seda weriseks lüües, kaelast kägistades pigistanud jne. Wahid on kaswandikka löömisega ja kolonii juhatus karistusosakonnas ilma wähegi korraliku kehakatteta tööle minema sundinud.“ Siin on weel terve rida samalaadilisi nähtusi ja ma olen walinud neist teatawa osa. Kui aga arwatakse, et need küllalt tõendawad ei ole, siis wõiksin ma nad kõik ette kanda, kuid ma ei taha seda teha aja kokkuhoidmise mõttes. Nüüd tahaks ma weel ette lugeda komisjoni lõpuotsuse:

„Kõike mainitut ja koloniis nähtut arwesse wõttes konstaterib uurimiskomisjon fakti, et Harku kolonii, kui alaealiste kurjategijate ja kurikalduwustega laste

„parandusmaja“ oma praeguse seisukorra ja sisemise korralduse juures oma ülesannetele mitte ainult tarwiliselt ei wasta, waid kaswandikkude peale koguni wastupidist mõju awaldab: elu koloniis süwendab kaswandikkudes kurikalduwust, lohakust, koristamatusega leppimist, tööpõlgamist, toorust ja ulakust, ja matab kaswandikkude hinges õiglusetunde ja usu seltskonna heatahtlikkuse sisse nende kui eksteel olnud laste wastu. Kolonii ei tohi endiselt edasi jääda. Komisjon tunnistab tarwilikuks koloniid organiseerida nii, et kolonii saaks sõna tõsises mõttes parandus- ja kaswatusmajaks, mis oma distsipliini ja seesmise elu kui ka majapidamise eeskujuliku korraldusega kaswandikkudes jälle ülesse ja tegewusele äratakse neis kustunud armastuse töö, looduse ja inimese wastu, mis tugewasti istutaks neisse aususe ja esteetika tunde ja annaks neile igale korralikule kodanikule tarwiliku üldhariduse ja oskuse mingil tööstuse erialal.“

Selles sihis kolonii reorganiseerimise läbiwiimiseks teeb komisjon põhjaliku ettepaneku, mis puudutab kõige pealt kolonii juhatust, kaswatust, tööõpetust, siis noorte ühiselu, kolonii majasid ja kolonii ümbrust. Kõigis nendes asjades on wälja töötatud ettepanek, mis nagu teada, 6. mail kohtuministeeriumile on saadetud. 19. mail aga on haridusministeerium jällegi sunnitud olnud täienduseks oma 6. mai kirjale teatama kohtuministeeriumile järgmist: „Toores ümberkäimine kaswandikkudega kestab edasi.“ Selleks paar näitust. See kirj on 19. mail ära saadetud ja sisaldab eneses just neid üksikasju, mille puudusest kohtuminister kõneles. 5. mai õhtul, — teie näete, et aeg on teada — löi waht Willbaum kaswandikku Põld'u — siin on wahi nimi ja kaswandiku nimi täiesti ära öeldud. Ma ei tea, missuguseid andmeid herra kohtuminister weel peaks tahtma! — kes enne magamaminemist wäljakäigukohta tahtnud minna, kepiga nii tugewasti, et lapsel kauaks sinine worp kintsul näha oli. Kolonii welsker — herra ministril on wist teada, mis selle welskeri nimi on — on kaswandik Liibak'i nina weriseks löönud, nagu kaswandik Tarik tõendab ja on 7. mail kaswandik Tuulik'u kartsa lasknud, et see sealwiibiwat kaswandikku Links'i isiklikes kättemaksu wihas peksta saaks ja on peksmist ise pealt waadanud. Kolonii juhataja poolt ei tehtawat mingit katset koloniis kaswatusküsimumst selle sõna tõsises mõttes korraldada, waid seal walitsewat ainult karmus,

mida iseloomustawad kolonii juhataja poolt wahtidele antud juhtnöörid: „Kui poisid ei kuula, siis andke neile kepiga, ja kui see ei aita, siis pussipäraga, ja kui see ei aita, siis laske maha.“ Waadake, need on ametlikud andmed Harku kolonii kohta ja selle kohta wõtab wastutuse enese peale ametlik komisjon. Ja selle kohta tähendas herra kohtuminister, et wõib olla, on seal koloniis mõned puudused, kuid midagi iseäralist seal ei olla. Teie näete siis ise, missugused asjad need peaks olema, mida herra kohtuminister tõsisteks asjadeks peab. On täieline õigus arwata, et teistes kohtuministariumile alluwates asutustes, peaaesjalikult wangistusasutustes kord mitte parem ei ole, ja kui tema just sinnamaani ei ulata, kui Harku koloniis, siis ainult sellepärast, et seal tegemist täiskaswanud inimestega, kes ise ennast äärmisel juhtumisel oma füüsilise jõuga kaitsta wõiwad. Ainult see teeb wahet nende teiste wangistusasutuste ja Harku kolonii wahel, arusaamine ja meetod on ühed ja needsamad.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Wabandage, et ma teie aega tarwitan. Ma wõin kõige pealt ütelda, et nende kirjelduste järele, mis kõige selgemini wiimane eelkõneleja rahwaesitaja Piiskar ette kandis, Harku alaealiste „parandusmaja“ olud meile õige selgeks on saanud ja et põlastus meie kõikide südames suur on. Meie paneme imeks, kuidas on wõimalik, et Eesti wabariigi 3. wõi 4-dal kestwuse aastal wabariigi piirides, 10 wersta Tallinnast eemal, niisugune asutus püsida wõib, millest walitsuse liikmed, kohtuminister, millest terve walitsus teab! Meie kohtuminister, kes praegu siin ei ole, ei tea, kuidas ma tema puudumist seletama pean, kas sellega, et ta häbi tunneb, wõi sellega, et ta niisugustest asjadest ei hooli?... (**J. Piiskar** (is.): Tema seisab kõrgemal, kui parlament!) Siiski — tema wõis siia tulla, peale selle, kui väga põlastawaid asju Harkust ette oli kantud, ja ta wõis käega lüüa ja ütelda, et kõik on peaaegu kõige paremas korras! (**J. Annusson** (töer.) kohalt: Kas ta ei tea, et seal streik oli!) Seda kuulen mina ka esimest korda, aga meie kohtuminister peaks seda muidugi teadma.

Ma tahtsin selle asja juures paari asja, mida ma juhusliselt teada sain, siin teatada. 2—3 nädala eest käis üks wäikene komisjon Harku koloniis. Üks komisjoni liige oli üks seadusemees riigikohtu

lähedalt, teine Tartu ülikooli juures arstiteadlane. Mõlemad tõsised mehed, kelle meelega juures keegi ei kahtle, käisid terve nädal seal, fotografeerisid, mitte juuriidilisel otstarbel, waid enam kriminaalpsüholoogia sihis. Teine nendest, kui ma temalt uurimise tagajärgede üle küsisin, wastas, et tema oma uurimise resultaatidest kõneleda ei wõi. Ma ei tunginud temale ka peale, sest et see ei oleks sünnis olnud. Tema oli oma uurimisi teistsuguseks otstarbeks teinud. Aga niipalju ütles tema siiski, et kõike kokku wõttes olid nemad ainult käsa kokku löönud nende olude üle, mis seal walitsewat. Arstiteadlane nimetas mulle juhtumist, et see asutus õiguse pärast kool on, kool Onani järelkäijate jaoks... Ma arwan, teie teate wist, kes Onan oli. Kes ei tea, see lugegu Moosese raamatust 10—15 peatüki wahel, ja teie teate muidugi ka, mis selle all mõeldakse. Ja nüüd seal koloniis õpetawad wanemad noorematele seda loomuwastalist pattu, ja wähe olewat neid, kes sellest wabad on. Arsti küsimise peale ütelnud mitmed, et kui nad siia tulid, siis ei teadnud nad seda, aga et siin on neile seda õpetatud. Siis on küsinud see arstiteadlane wanematelt õpilastelt, et kas nad ei tea, et see terwisele väga kahjulik on? Mõned on selle peale wastanud, et nad seda ühest ja teisest kohast lugenud ja sest saadik on hakanud katsuma selle wastu wõidelda! See on fakt, mille ees need küll häbi peawad punastama, kelle käes — parandamise wõimalused on. Waadake, seal asutuses walitseb niisugune ebaloomuline nähtus ja meie kohtuminister ütleb, et kaebatakse katkiste tekkide üle! Selsamal puhul kuulsin, et seal on keegi 14—15-aastane poisikene kinni, kes talutare parsilt juhtumisi on tubakalehti warastanud, arwatawasti umbes weerand naela; see poisike on kohtuniku juure wiidud, ja see pole leidnud muud pääseteed, kui saadab selle mehe Harku koloniisse 3—4 tubakalehe warastamise pärast, niisuguse süüteo eest, mida talutares, kus harilikult tubakat kaswatakse, harilikul ajal süüteks ei peeta, kuid selle eest saadeti siin inimene Harku. Minu seltsimees Palwadre kõneleb, et siin Tallinnas poisikesi paberossi müümine pealt kinni on wõetud ja selle süüteo eest ka Harku saadetud. Ütelge nüüd, kodanikud, kuidas peaks selle peale waatama. Kas siin ei ole midagi mäda, millega meie kuidagi leppida ei saa? Nüüd tuleb aga kohtuminister siia ja ütleb, et siin on ainult waja põhikirja muuta! On see põhi-

kiri siis meile taewast kukkunud; see on ju meie eneste tehtud! Kuid nüüd ollakse juba üle aasta selle küsimuse juures kinni, kuna meie ometi väga hästi teame, missugused olud seal walitsewad ja milleks seda põhikirja waja on muuta. Kohtuminister läks ka selle küsimuse juurest käeliigutusega mööda, et surnukeha wäljakäigukohas hoiti. Nüüd tuleb aga wälja, et see ei olnud mitte wäljakäigukoht üksi, waid ka weel pesemise ruum ja joogiwee wõtmise koht ilma joogiriistadeta. Kohtuminister ütleb, et kojamees pannud surnukeha sinna, ja mis sellest siis ikka on; et see joogiwee wõtmise koht on, seda ei olnud ministri sõnadest kuulda; selgub aga nüüd, et see ruum on wäljakäigukoht, pesemise koht, surnukamber ja joomise koht. Sarnast maja nimetatakse meil kaswatusmajaks! Kui mina noor olin, siis hirmutas surnu mind kangesti, ja kui ma kord juba 20-aastase nooremehena Tallinna hospitali surnukambris surnuid nägin, siis mõjus see minu peale nii hirmsasti, et see weel paar kuud tagajärel mind painas. Selles nähtuses ei ole mitte midagi ime likku, ega loomuwastast, sest noorus tahab elada, ning temal pole surmaga mingit ühist. Nüüd sunnitakse aga neid noori inimesi sinna ruumi minema, kus surnukeha lamab, nad peawad sinna minema, see on ju nende wäljakäigu ja joomise, nõndasama ka pesemise koht; neid sunnitakse ametlikult, nii ütelda, surnutega selt-sima. Siin tuleb aga meie kohtuminister, ja ütleb, et mis seal siis ikka on, et ei olnud muud kohta, kuhu surnukeha panna, ja mis sa siis ikka ära teed! Rkl. herra Piiskar luges siin komisjoni aruandest, et üks selle asutuse ülesannetest olla esteetilise tunde kaswatamine; kas on olemas weel suuremat kaudset häbematus? Niisugused olud on häbiplakk, mille sarnast enesele senni ette kujutadagi pole julgenud. Ma tahtsin siin eelnimetatud komisjoni liikmeid paluda oma isiklistest muljetest kõneleda, aga nüüd oleme meie herra Piiskar'i ametlikust aruandest küllalt asju kuulnud, mida salata ei saa; siin seletas aga kohtuminister, et tema asjadega mitte tuttaw ei ole. Arwan, et Riigikogu liikmed peaksid hääletamisel selle eest hoolt kandma, et kohtuminister kõigi nende nähtuste peale sunnitud oleks rohkem tähelpanu pöörama.

Juhataja **K. Wirma**: Lõpusõna on komisjoni aruandjal.

Aruandja J. Uluots: Kõige pealt pean ma tähendama, et herrade rahwasaadikute poolt on väga mitmed küsimused üles tõstetud, mida komisjon mitte ei ole läbi arutanud, ja mille kohta ma sellepärast ei saa täiesti seisukohta wõtta. Nii on siin, näituseks, räägitud kohtunikude arwu suurendamise tarwilikkusest, on soovisid awaldatud wenekeelsete alamkohtute sisseseadmise kohta; need küsimused ei ole komisjonis arutusel olnud, ja ma ei saa sellepärast nende kohta seisukohta wõtta. Samuti ei ole komisjonis ka arutatud tulewaste sotsiaalsete kohtute sisseseadmist, millest herra Abramson siin kõneles, sama ka terwet rida muid küsimusi.

Herra Lattik'u konkreetne ettepanek, wangimajade õpetajatele palgamääramiseks, oli tõesti komisjonis arutusel, ning teda toetas seal rahwasaadik herra Linna-mägi, kuid mitmelt poolt räägiti sellele wastu, nii et ettepanek tagasi lükati.

Mis puutub summadesse, mis komisjoni poolt Riigikogule ette pandi, siis peab tähendama, et kõik need küsimused komisjoni poolt enam-wähem põhjalikult läbi arutati; iseäranis põhjalikult arutati Harku kolonii küsimust, ja komisjon leidis, et selle asutuse administratsioon ja põhiseadus, mille järele see asutus töötab, kuidagi wiisi korralikud ei ole, sest esiteks on seal kaks ministereiumi tegewuses, nimelt kohtu- ja haridusministeerium, teiseks on kolonii juhatuses kogu mitmesuguseid ametnikka, kes asjaajamise peale igauks oma jagu mõju awaldawad. Nimelt püüawad kooli direktor ühelt poolt ja kooliõpetajad teiselt poolt endi mõju maksma panna, ja need wahekorrad on nii keerulised, et seda raske on omale selgesti ette kujutada. Iseenesest mõista, wõiksid selles asutuses neil tingimistel mitmesugused korratud tekkida. Mis puutub aga nüüd selle asutuse edasikestwusesse, siis peab tähendama, et kolonii direktor ametist juba on tagandatud; sel ajal, kui eelarwe komisjonis arutusel oli, ei olnud ta weel tagandatud, aga kõneldi, et seda tahtakse teha. Peale selle on wangimajade peawalitsuse poolt projekt walmistatud Harku kolonii reorganiseerimiseks; praegu on see projekt ühe asjatundja isiku käes ümbertöötamiseks ning kuuldawasti on projektile teine käik antud. (M. Martna (sd.) kohalt: Siis antakse kolmas käik.) Komisjonis ei olnud mitte arutuse all, mitu käiku temale tahetakse anda, sellepärast ei tea ma selles seletust anda. Komisjon on oma

poolt Harku kolonii asjus soovi awaldanud ja need soowiawaldused on auwäärt rahwasaadikutele laiali saadetud. Mis puutub nüüd wangistus-asutustesse, kohtuasutustesse ja kohtuuri-jatesse, siis pean ütlemä, et kõik need küsimused, mis siin üles tõstetud, on juba komisjonis läbi waadatud. Lõppude lõpuks jõuti seal otsusele, et wastawatele asutustele ei saa krediiti lubamata jätta. Üksikasjaliselt ei hakka ma siin neid põhjendusi ette tooma, mis seal kaalumisel olid. Minul oleks aga ainult tarwis tähelpanu juhtida selle peale, kui palju kuritegusid meil korda on saadetud. Kuriteod toowad iseeneses kaasa wastawa ametiwõimude tegewuse ja kui ka oletame seda, mis herra Palwadre ette tõi, et politsei wõtawat oma ülewõimu alla meie kohtuasutusi, siis peab siiski ütlemä, et kohtutel tegemist on suurema hulga inimestega, kes kahtluse all, ehk kaebelaluse seisukorras on. Lubage sellepärast, et ma wäikese kuritegewuse arwustiku ette tooks, millest näha oleks, kui suur meie kuritegewus on. Ma toon ainult mõned üksikud arwud ja teen siis kokkuwõtte. Ma kannan seda sellepärast ette, et neid andmeid juba komisjonis kohtuministee-riumi esitajate poolt ette kanti ja nad igatahes minu arusaamise järele komisjoni peale teatawat mõju awaldasid. Minewal aastal on korda saadetud tapmisi 224, röõwimisi 335, süütamisi 258, murdwargusi 1160, hobusewargusi 1070. Lihtwargusi jne. on terve rida korda saadetud. Üleüldse on minewal aastal korda saadetud 39.241 kuritegu. Kui nüüd arwesse wõtta seda seisukorda, mis enne sõda oli ja mis praegu on, siis tuleks ilmsiks järgmine asjaolu. Komisjonis kanti meile ette wastaw materjaal endise Tallinna kubermangu kohta 1909—1914 aastatel. Sealtselgus, — mul ei ole kahjuks üksikud arwud meeles, — et kõige rohkem aasta kohta tuli 1000 kuritegu. Kui nüüd arwata, et meie maa-ala ja elanikkude arw on 3 korda suurem, kui endine Tallinna kubermang, siis peaksime arwama, et meil kõige rohkem 3—4000 kuritegu aasta kohta wõiks olla. Minewal aastal oli neid aga peale 39.000. Järjelikult on kuritegude arw suurenenud ja iseenesest mõista ühes sellega ühenduses ka kohtute ja wangistus-asutuste arw. Neid on selle läbi tööga üle ujutatud. Kõige selle tõttu arwan mina, et meie siiski mitte kohtuministee-riumi eelarwet tagasi lükata ei saa. Kõik need kuriteod, mis senni nähtawasti kaswawad, ei leiaks mitte karistust ja siia-

maani on sarnane kord igas riigis tarwitusel olnud, et kuritegu ikkagi karistust tarwitab.

Ma tahaks weel ühe etteheite peale wastata; nimelt seletas herra Wanja ühelt ja herra Abramson teiselt poolt, et meil ei olewat niisugused kohtud, nagu nad olema peaks, waid nad olla sihitud töörahwa kurnamiseks ja eksploateerimiseks, nagu herra Abramson sõnasõnalt ütles. Ma wõiksin siin weel järgmise arwustiku tuua, et näidata, missugused rahwakihid meie kohtute all, nõnda ütelda, kannatawad, selle tõttu, et nende seas kurjategijad ilmsiks tulewad. Mul on olemas wastaw arwustik kriminaal- kui ka wälispolitsei poolt. Arwud wälispolitsei poolt kokkuseatud arwustiku järele, on minewa aasta kohta järgmised. Kurjategijate hulgas on põllupidajaid 4.754, maata töölisi — 8.641, wabrikutöölisi — 948, käsitöölisi — 3.228, isikuid teistest elukutsetest — 8.737. Nagu näete, on wabrikutöölise arw wälispolitsei arwustiku järele wördlemisi wäikene. Kui neid nii ütelda tõsisteks tööliseks lugeda, siis on nende arw kõige wäiksem. Kriminaalpolitsei arwustik on järgmine. — Ma pean tähendama, et niihästi üks kui teine on määratud kuritegude konstateerimiseks. — Ma ütlen weel kord, see arwustik on järgmine: põllupidajaid — 103, maata töölisi — 1601, wabrikutöölisi 321, käsitöölisi — 1.263, teistest elukutsetest — 2.785. Siin on tööliste % suurem, kui, näituseks, põllupidajate oma, aga ma julgen arwata, et siin mingisugust poliitilist tagamõtet ei ole, sest niihästi wälis- kui kriminaalpolitsei tabab suuremaid kurjategijaid, kes waranduse ja elu wastu eksiwad. (Wahelhüüe äärmiselt pahemalt poolt: Aga kaitsepolitsei?) Seda siin ei ole. (Wahelhüüe äärmiselt pahemalt poolt: Kaitsepolitsei on soomustatud!) Kaitsepolitseil on oma andmed, neid mul siin ei ole. Ettefoodud arwustikkudest järgneb, et mingit töörahwa eksploateerimist ega töörahwa surwet kodanlistes kohtutes ei ole ja ei wõigi olla. Ma wõin weel ütelda, et meie kohtutes on tegewad isegi herra Abramson'i parteiseltsilised, ja kui nüüd kohtud wäga halwad oleks, siis wististe mitte herra Abramsoni parteimehed seal esitajateks ei oleks.

Edasi pean ma seletama, et see eelarwe on teatawad distantsid läbi käinud, nimelt alamkomisjonis arutusel olnud ja peale seda nõnda ütelda täiendawalt rahaasjanduse komisjonis läbi waadatud, kus min-

gisuguseid parandusi ette ei wõetud. Ma pean siin tunnistama, et tegewaks ja tänuvääriliseks kaastööliseks selle eelarwe läbiwaatamise juures oli Riigikogu liige herra Wanja. Tema käis väga korralikult koosolekutel, kuulas rahulikult pealt ja kui tarwis oli, awaldas oma rahulolematust. Kõige suurem rahulolematuse awaldus oli see, kui herra Wanja kuulda sai, et praeguses ringkonnakohtu hoones 2—3 tuba tühjad olla, kus keegi sees ei ela. Herra Wanja pahameel awaldus selles, et praeguse korterikitsikuse juures waesematel inimestel ja tööliste ametiühisuse kesknõukogul korterit ei ole ja äkitselt on kohtuasutuse ruumides 2—3 tuba tühjad. Kui juba üks väga demokraatline wõi rohkem kui demokraatline Riigikogu esitaja, ja niisuguseks loen mina herra Wanjat, oma pahameelt muu üle awaldanud ei ole, siis loodan mina, et eelarwet tagasi lükata ei saa ja minu ettepanek on: kohtuministeeriumi eelarwet 194.823.671 mk. suuruses wastu wõtta. (M. Martna (sd.) kohalt: Wälja arwatud Harku kolonii.) Harku kolonii kohta, nagu ma juba tähendasin, on eelarwekommisjoni poolt koguni 2 ettepanekut tehtud; need ettepanekud on rahwasaadikutele laiali laotatud ja ma loodan, et Wabariigi Walitsus neid soowiawaldusi mitte tähele panemata ei jäta, kui nad Riigikogu liigete poolt wastu wõetakse.

Juhataja K. Wirma: Sellega on läbirääkimised lõpetatud. Sisse on antud rkl. J. Lattik'u poolt ettepanek peat. VI A § 8 juure sisse wõtta teine punkt „wangimaja waimulikkude palk“ 75.000 marga suuruses. Peale selle on rkl. A. Jõeäär'e

poolt soowiawaldus ette pandud, aga meil on praegu niisugune kord, et need soowiawaldused hääletamisele tulewad eelarwe II lug. lõpul. Kui rkl. Jõeäär wõi keegi teine selle wastu ei waidle, siis oleks soowitaw, et need eelarwe lõpul hääletamisele tuleksid. (A. Jõeäär (sd.): Olen nõus.) Et keegi selle wastu ei waidle, siis panen ma kõige pealt hääletamisele rkl. J. Lattik'u ettepaneku wõtta peatükk VI A § 8 juure lisapunkt wangimajade waimulikkude palgaks määrata 75.000 marka. (Hääletatakse.) See ettepanek on poolt saanud 26 häält ja wastu — 19 häält; sellega on see ettepanek wastu wõetud. Nüüd panen ma terve kohtuministeeriumi eelarwe hääletamisele ühes selle täiendawa parandusega 194.898.671 marga suuruses. (Hääletatakse.) Selle eelarwe wastuwõtmise poolt on 39 häält ja wastu — 20. Sellega on see ettepanek wastu wõetud. (Hüüe: Lõpetada!) Sõna on korra kohta rkl. O. Strandman'il.

3. Järgmise koosoleku aja määramine.

O. Strandman (töer.): Ma teen ettepaneku järgmist koosolekut ära määrata, ja seda esmaspäewal kell 5 ära pidada.

Juhataja K. Wirma: Ma panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) See ettepanek on wastu wõetud. (Hüüded: Lõpetada!) Ettepanek on tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) See ettepanek on wastu wõetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 1,10 min. p.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäär **A. Tapits.**